

B. Kovács András

GYERMEKTÚSZOK A HALÁL TORKÁBAN

– Dél-Erdélyből Besszarábiába és vissza

1944 háborús zűrzavarában –

Az antoneszkánus hatóságok 1944 júniusában 68 magyar gyermektúszot szedtek az Erdélyt kettészelő határmente településeiről, a második bécsi döntés után is Romániához tartozó dél-erdélyi részekről, Aradtól fel az aranyosszéki falvakig, onnan a Székelyföld lementszett széleüig és Datkig. Eme embertelenséget azzal a rémintézkedéssel tetézték, hogy a kiskorúakat Besszarábiába deportálták, ahol akkor már az orosz front ágyúi dörögtek. Hogy milyen sors jutott ki ezek után a szerencsétleneknek az átállítás, a menekülésből és visszavonulásból támadásba átmenő zűrzavarban, erről számoltam be a Kiskorúak halállistán. Dél-erdélyi gyermektúszok a besszarábiai fronton című, nemrég megjelent kötetemben (Sepsiszentgyörgy, 2017, Tinta Kiadó.) Itt most a másik még élő tanú, az alsórákosi¹ Rákosi Mária emlékeit foglalom össze,

---

1 Alsórákosról a Wikipédia alapján röviden: Brassótól 45 km-re északnyugatra, az Olt bal partján, az Alsórákosi-szorosban fekszik. Nevét a Sós-kút-patakaról (egykor Rákos-patak) kapta. A tatárjárás előtt valószínűleg besenyő település volt, mely elpusztult. 1377-ben *Racus* néven említik először. A falunak már a középkorban is volt temploma. A település az egykor itt virágzó bazaltbányászat központja volt. A határában található fekete színű bazaltoszlopok és környékük ma védett terület. Temetőjében az itteni különleges temetkezési szokásokat bizonyítja a faragott lábfa, vagy lábtól való fa szokása.

1910-ben 1973 lakosából 1844 magyar, 117 román, 7 német, 2 szlovák volt. A trianoni békeszerződésig Nagy-Küküllő vármegye Kőhalmi járásához tartozott. 1992-ben társközségével együtt 2996 lakosa volt, melyből 1804 magyar, 657 cigány, 529 román és 5 német volt. 2011-ben 2856 lakosából 1739 volt a magyar. Református erődtemploma 1676 és 1686 között épült a Kövesoldal tetején, a régi templom maradványait beépítették az új templomba. 1831-ben újjáépítették. Négy saroktoronyos várkastélya romos állapotban áll. Ezt 1624-ben építtette Sükösd György mezei kapitány, kaputornyán a kastélyt átépítő Bethlen Sámuel kigyós címere látható 1700-as évszámmal. 1918. óta elhanyagolták és fokozatosan pusztult, 1992-ben kezdték restaurálni. Unitárius temploma 1673 és 1675 között épült a Kalamár-hegyen. Ortodox temploma 1864-ben került tető alá. Római katolikus templomát 1936-ban fejezték be. A falutól fél órányira, az Olt szorosának jobb oldalán emelkedő hegyormon vár maradványai találhatók. Kissé távolabb a Mihálykő 1500 m magas sziklaormán állott Mihályvára, melynek romjai ma is láthatók. A szoros bal oldalán magasodó Ürmös-Tepejen egy másik vár csekély maradványai lelhetők fel.

akit életének 94. évében kerestem fel szülőfalujában 2019 tavaszán. Vallomásában feltárul a totalitarizmus gyilkos indulata a másság iránt, s egyúttal a túszedés több új részletére is fény derül, többek között arra, hogyan működött a kölcsönös retorziók rendszere a két, akkor még „szövetséges” állam között. (B. Kovács András)

A KIVÁLASZTÁS

Ahogy kiszűrődött a bírói irodáról, az történt, nekik bėjött a rendelet, hogy fogjanak le – pont három vagy több, nem tudom – gyermeket. Szén Lenke² úgy tudja: jobb magyar gazdák gyermekeit válogatták ki, több egykét, hogy jobban fájjon, minél nagyobb felhajtással járjon. Nálunk ráadásul két apátlant. A bíró idevaló ember, de román vallású volt. Otthon magyarul beszéltek, de román ember volt. Úgy értesültünk, olyant kellett keressenek, aki nem olyan kinyílt szemű, nem olyan világi leány, s a fiúk pedig, ugye, még gyermekek olyan korban.

Aznap édesanyámmal a mezőn dolgoztunk, az ökrökkel akartunk lucernát hazahozni. Feltakartuk, s mikor hazaértünk, gondoltam, hamar hozok egy kis vizet a patakról, mosakodjak meg, mert megizadtam, poros lettem a mezőn. Kifogtuk az ökrököt, s hamar elkaptam a vedret. Ahogy megyek a patak felé, látom, a másik utcán jó egy fegyveres katona bėfelé. Rea se néztem, hát nekem mi közöm hozzá. Megmerítem a vedret, s hát ahogy hazaérek, a katona nálunk van! Édesanyám bėhívta Pistát, hogy né, a katona valamit mind mond, s ő nem érti. Mind a Mári nevét emlegeti. Ugye, a Magyarországra kiment fiatalok közül egy-egy bátrabb hazaszőkött, s két-három nap is otthon űlt budákolva, s akkor visszament. Édesanyám azt gondolta, vajon nem azt hiszik-e, hogy édesapám is visszaszőkött, s erről nem engem akarnak-e vallatni. Mikor elmondta, úgy döntöttem: akkor nem mosakodom, előbb felmegyek és tisztázom, mi a helyzet. A patakhídon az őrmesterrel találkoztunk. Neki a leányával egy osztályba jártam volt, jó ismerősök voltunk. Kérdem: Mit akarnak? Románul rosszul beszélek, de érteni értem, amit mondanak. Azt mondta: „MenjeteK Nyikuláj Misi fele, s hívjátok őt is, mert a katona nem ismeri”. Ő a felső utcán lakott, az apja neki is Magyarországon, a szüleinek egyetlenben egy gyermeké,

---

2 Szén Lenke visszaemlékezése a gyermektúsok Besszarábiába való elhurcolásáról és hazakerüléséről a *Székelyföld* 2015. áprilisi számában jelent meg.

15 éves. A szülők Bukarestben dolgoztak, a földjeiket itthon kiadták, nagy házat építettek, annyi pénzt kerestek, hogy a fiuknak legyen. Békisér, az irodaajtó az útra volt vágva. De a katona a kapuhoz küldött. Mondom Misinek: „Minket, úgylehet, bétesznek a pincébe. A hivatalos ügyet az irodán rendezik, vajon mit akarnak velünk?” A katonáknak volt egy konyhájuk külön. Adnak egy széket, ülünk le. Várunk. Már esteledni kezd, és még semmi. Behozták a harmadikat is, az unokatestvéreimet, Dénest, velem egybéli, egy osztályba jártunk. „Hát te mit keressz itt?” „Én sem tudom.”

A JOGSZOLGÁLTATÁS CSŐDJE

Reggel arra ébredtünk, hogy Szén Lenke és egy legény megérkeztek Datkról. Lenkével legjobb barátnők lettünk később. Úgy hittem, kihallgatnak Segesváron édesapám felől, s estére elengednek. Édesanyám tanácsa: „Nehogy megijedj, mondd azt, hogy édesapád nem járt itthon.” Három hónap múlva értem haza. Közben édesanyám elment egy ügyes asszonyhoz, aki Bukarestben szolgált, jól beszélt románul, s volt egy ügyvéd ismerőse Segesváron, azt megfogadta, kíséren el, s próbáljon segíteni. Az unokatestvéremmel is jött egy bátyja, akinek volt egy ügyvéd ismerőse. Misivel pedig jött Bori néni, az édesanyja, ő is jól megtanult románul Bukarestben. Hogy majd ügyvédet fogadnak nekünk. Felültettek a vonatra, külön kocsi, Homoródon felhozták az olthévízieteket, arra lefele még a székelyszerűsieteket is. Mondtuk egymás között, többen leszünk, itt valami nagyobb baj lesz. Mikor leszálltunk, sorba állítottak és a „cserkuhoz” vittek, így hívták. [A „cserku”, azaz *Cercul Militar a katonai körletet jelenti – a szerk. megj.*] Nagyobb katonai parancsnokság, a Siguranța talán. [Állambiztonsági Szolgálat a két világháború közötti Romániában, de a gyerektűszokat nem ide, hanem a katonai körletbe vitték, lásd fennebb – a szerk. megj.] Egy nagy épület, minket hátrakísértek az udvaron egy alacsonyabb épületbe, annak ablaka volt a hátsó utcára. Vasrács az ablakon. A lányok szeme ki volt sírva. Pokrócot terítették a földre, arra ledőlünk. Legény volt több, Székelyderzsből három legény és két leány. Egy faluból öt, pedig az se volt nagyobb falu, mint Rákos. Nálunk a bíró úgy lehet, védte a rokonait és a jó ismerőseit...

Közben az asszony, aki velem jött, az ablakot megkopolta [*megkopogtatta – a szerk. megj.*], egy borvizet beadott. Azt mondta: „Fiam,

telefonáltam édesanyádnak, ha még valamit akarnak küldeni (végül még egy rend ruhát tett egy hátizsákba, inkább alsóneműt), tüktöket este visznek Brăilára, nektek nem lehet ügyvédet fogadni, azt mondta az ügyvéd, ebbe ő belészólani nem tud, mert tük túszok vagytok!”

Orvosi vizit következett, az orvos megnézte a tenyerünket, hogy dolgoztunk-e, betegek vagyunk-e. A derzsi leányok eleget mondták, hogy fáj a hátuk. Románul, ahogy tudták. Az orvos szuszogtatta őket, a hallgatót a szívükre s a hátukra tette. Mikor rám került a sor, azt feleltem, nincs semmi bajom. Megkérdezte: „Cum te cheamă?” (Hogy hívnak?) S írta bé. Ahogy kimondom, leteszi a ceruzát, s azt kérdi: „Ki neked Rákosi István Olthévízen?” Mondom, a bátyám. Erre tett egy mozdulatot a kezével, na! Ha tudtuk volna, de már bé volt vezetve, hogy egészséges vagyok. A bátyám mészáros volt, s mindig hívták koncentrára. [A már leszerelt katonák behívása a civil életből rövidebb-hosszabb katonaszolgálatra – a szerk. megj.] Ő vitt egy fél bornyút, disznót, amit tudott, s eresztették haza. Úgyhogy esetleg kaphatott volna valami hibát bennem, de így csak a fejét megcsóválta... Az udvaron névsort olvasott egy nagyhasú, kövér tiszt, s azt mondta: „Titeket visznek Brăilára, Magyarországon lefogták a román gyermekeket, annak elleniben mi is titeket. Ha azokat holnap elengedik, mi is titeket. Ha azokat nem engedik, mi sem titeket.” Evvel mi bé voltunk fejezve.

MINT A GONOSZTEVŐKET

Este sorba állítottak, már szürkült, összetömörítettek s ki az állomásra. Több volt a katona, mint mi, s aki rokon kikísért, az nem es közelíthetett hozzánk. „La o parte!” (Félre!) – ordította a fegyveres katona. Rákoson keresztül megint, este tíz óra, de a fél falu kinn az állomáson. Édesanyám ordított, sírt erősen. Én vigasztaltam: „Ne búsuljon, ártatlan vagyok, el kell hogy engedjenek.” Feladott egy hátizsákot, hogy könnyebb legyen vinni, amibe édesanyám egy váltóruhát és ételmet csomagolt, pénzt adott. Hány kiló voltam? Olyan 50-52. Fogalmam nem volt, hol van Brăila.

Szén Lenkével összebarátkoztunk. A Ballók Ödön nevű fiú Derzsből – idén, 2019-ben halt meg – jó vicces volt. Mi szemben ültünk velük, belébúttunk a zsebkendőbe, sírtunk erősen. Ödön megszólal: „Még biztosan van a hátizsákban, vegyétek ki s egyetek, ne sírjatok”. Így

tréfálgodott velünk. No, de jelzem, Bori néninek, a falumbeli 15 éves fiú édesanyjának valahogy megengedték, hogy velünk jöjjön. Ő azt gondolta, ahova megérkezünk, ő oda bémegy a parancsnokságra, s megkéri, hogy mivel az ő fia a legfiatalabb, engedjek el. Én kérleltem: „Bori néni, mondja meg, hogy engem is engedjenek el!” Ugye, annyi eszünk volt, azt hittük, ha kéri, teljesül. Meghallotta Lenke, ő is rimázkodott, a derzsi leányok is. „Jó, fiam, mindegyik leányért szólok.” Bori néni ügyes, meglett asszony volt. Bé is megy, s hát egyszer jó lesütött fejjel. „Mi van, Bori néni?” „Semmi, visznek tovább!” Héjjasfalviak is voltak velünk, mi Nagyküküllő megyéből, aztán Torda megyeiek és aradiak. Mind falusiak a határszélről, de az egyik Arad megyeinek talán száz hold földjük is volt. Nagy körülmények között értünk Bukarestbe, mert már bombáztak erősen. A vonatot félrehúzták egy másik vágányra, nekünk menekülni kellett. Lenkével egy barakk mellé bújtunk, amíg vége lett a bombázásnak.

Egy éjjel Brăilán háltunk a kaszárnyában, bétettek minket egy szobába, s Bori néni velünk. Ott minket hajóra raktak, s vittek Galacra a Dunán. Mi a fedélzeten utaztunk, de szegény legényeket leküldték a gépházba, csorgott róluk a víz, mikor feljöttek. Ott Lenke egy román úrral beszélgetett, s hallotta, mikor az azt mondta a feleségének: „Ezek se látják meg szegények többet a napot!” Elég az, megérkeztünk Galacra. Ott már német katonák laktak a kaszárnya egyik felében, s nagy éneklés folyt, félelmetes. Ott azt mondhatták, nincs mit velünk kezdjenek, s ott rendelkezhetek, hogy vigyenek tovább.

A HALÁL TORKÁBAN

Megérkeztünk egy faluba. Hogy román falu volt-e? Az, s egy nagyszakállú öreg azt mondta, hogy őket már kétszer elfoglalták az orosz katonák. Annaira közel volt a fronthoz, hogy hallottuk a lövéseket. Minket oda békovártélyoztak. Kijött egy nagyobb tisztféle, mazsornak szólították, idősebb, de nem frontkatona, hanem olyan koncentrációs-féle, s kérdezte, hova valósiak vagyunk. Mikor Lenkére került a sor: „Dopca? Na ülj oda le!” – s elfutott és visszatért egy datki emberrel. Az ott koncentrációs katona volt. „Na, Gheorghe, megismersz-e itt valakit?” Megismerte a legényt, Sándort. Az felkelt és kezét fogott vele. S meg Lenkét is. Összezsapta a kezét: „Ti ugyanbiza hol jártok itt?!” – és magához ölelte. Felkeltem én is és megfogtam a kezét: „Bácsi,

engem se hagyjon ki, én alsórákosi vagyok!” „Na, azt mondja, amivel tudok, veletek leszek!” Ő lovakkal járt, el-elküldték Bulgárica városkába, élelmet hordott, vagy mit. Cseresznyét hozott nekünk a sapkájában, pedig neki is kevés pénze lehetett.

Minket békovártélyoztak egy nagyobb gazda házába. A szoba tiszta kopac volt, de szerencsére le volt padolva, a földön aludtunk a ruhánkban, és egy szvettert tettünk a fejünk alá. A derzsi leányoknak megmondta volt a falusi bíró, hogy úgy készüljenek, nem tudni, meddig tartják ott őket, hoztak egy párnát és egy pokrócot. Jó meleg idő volt, akkor hamar tavaszodott szerencsére. Reggel hallom, lépések közelednek. Az ajtót nem lehetett bézárni. Hát ki jó bé: György bácsi. „Hát tük itt aludtok? S fáztatok-e?” „A föld bizony hideg.” „Na, ne búsuljatok, a pokrócot a lovokról leveszem. Tiszta új pokróc, csak nem szabad senkinek elárulni, mert leltáron van, a lovak nem beszélnek, én meg hallgatok róla.” Na, megkaptuk a pokrócot. Eltőtt két nap, megint jó. „Na, jobban aludtatok-e?” Mi öten voltunk ott, az Arad és Torda megyei lányok a másik szobában. Nem takaróztunk be, hanem alul tettük, mert a padló hideg volt. „Na, akkor fáztatok! Nem baj, elhozom a másik pokrócot is.” Akkor bé is tudtunk takarózni. Mindig jött, vigasztalt. Erősen jó barátságban voltunk.

Na, de második nap reggel a főhadnagyunk, a parancsnok a lányoknak is csákányt, lapátot nyomott a kezébe, sorba állított és ki lövészárók ásni! Ki volt adva, hány méter a napi feladat, a fegyveres katona fel s alá sétált. Próbáltuk a csákánnyal, akkor a lapát nyele nem fért olyan keskeny helyre bé, sehogy sem sikerült. Valahogy este lett, hazavezényeltek. Kérdezte a főhadnagy – irodát csinált magának közel egy házban, sok lakó elmenekült, ugye –, hogy ment a munka. Azt felelte a katona: a fiúk még valahogy haladtak, de a leányok sehogy se. Beosztott a konyhára minket. Egy halmági cigánykovács volt az egyik szakács, tudott egy kicsit magyarul. Mi úgy ragaszkodtunk hozzá, mind vele akartunk dolgozni. Kevély lett, mondta a másik szakácsnak: „Fiatalabb vagy, mint én, de ezek a leányok mind velem akarnak lenni!” Az alföldiek a másikkal dolgoztak, mások a mosodában. Egy hónapnál tovább voltunk ott.

A SZÁNALOM ESETEI

Hát egy alkalomkor azt mondja az őr: a datki és a rákosi leányt hívassák az irodára. Kérdi Lenke – ő jól beszélt románul –, valami baj van? „Nem, azt mondja a katona, hanem tehének kerültek s azokat kellene fejni.” „Né, mit akarnak, nehogy elvállald! – mondta Lenke –, mert akkor minket elkülönítenek a többi leányoktól.” Bémegyünk, a mazsor és a főhadnagy le voltak ülve, mondják, reggel és este fejni kellene. Lenke, hogy mi nem tudunk fejni. „Hát hogy? Nincs otthon fejős marhátok?” „De van, de édesanyám szokta fejni.” Még kérdezett valamit, és Lenke hozzátette: mi félünk is a tehéntől, mert meg talál rúgni vagy harapni. Mikor ezt mondta, harapni, elkacagták magukat, látták, ezek hazudnak. „Na, hallgassatok ide! Nem kényszerítünk, itt lenne, aki fejjen, de úgy gondoltuk, reggel és este ihatnátok tejet, jó pótlás, mert itt nem azt eszitek, amit otthon kapnátok.” Hát bizony, fuszulyka és pityókaleves volt felváltva. Rántás nélkül, egy kis pirított hagymával. Reggel kávé is adtak, s egy negyed kenyeret. Én meg se ettem, Dénes unokatestvéremnek adtam, neki ásni kellett reggeltől estig. Aztán Misit is felmentette a tiszt.

A Jóisten védelmezi a nyomorultat. Azt kérdi a főhadnagy egy nap tőlem: „Ki az iskolaigazgató Rákoson?” Azt feleltem, Dumitrescu Ioan. Azt mondja: „Nagybátyám.” Azért hívott minket fejni, ha hazakerülünk, rosszat ne mondjunk róla. Igazán mondom, ha meghalt azóta, a porát is áldja meg a Jóisten, az olyan finom ember volt. De mindegyikhez. „Ismered Dumitrescut? Hogy néz ki?” Nem bízott bennem, gondolta, hátha csak protekciót akarok. Az magos ember volt, s mindig borzas, összekéocolt a haja. Válaszoltam, ahogy tudtam: „Părul așa! Câteodată e beat, a dat o palmă!” (A haja így áll! Időnként részeg, adott egy pofont.) Még elmondtam, egy alkalommal meghúzta a fületem. Más-képpen ügyes tanító, de az osztályunk az iroda mellett volt, s ha túl hangosak voltunk, zavarta őket a beszélgetésben. Na, mindegy. De a tiszt nagyon jó embernek bizonyult. Úgy ügyelt, hogy soha még egy kétértelmű szót se szóltak nekünk, bántódásunk nem esett. Elmesélek egy dolgot. Az alföldiek között volt egy kisasszony. A többieknek rendes ruhája, ennek csak egy rövidke. Széptestű, és csak egy selyemruha rajta. Annak parancsolni nem tudtak. Nagy teendőnk nem volt, a konyhát kisépértük, az asztalt lemostuk, az a kisasszony semmit sem

csinált. Egy alkalommal némöt katonákkal kezdett társalogni. Ő, ha a frontot nem törték volna át, nem álltak volna át a románok, biztos odaszökött volna a némöt katonákhoz. Hogy rosszféle lett volna? Lehet nem azért, de ezeket nem tudta túrni. A katona rászólt: „Mért nem takarítsa maga is az asztalt?” „Én? A disznyók után?!... Ezek úgy esznek, mint a disznyók!” Szinte meg es verték, megsértette őket. Nem tudom, de talán egy tisztviselőnek, nem gazdaembernek lehetett a lánya. Tótt-múlt az üdő, egy nap hívat bé a főhadnagy. Azt kérdi: „Margit kisasszony, az aradi az este mikor feküdt le?” Nem tudtam. Reám nézett: „Mondd az igazat!” „Mi korán feküdtünk le, el es aludtunk.” Aztán többet nem es hívott, nem es kérdezett. Lenke azt állítja, állapotos lett, de én nem tudom. Igaz, odahozott egy német katonát, az le is fényképezett minket ötünket, a kisasszony nem állott oda. A magyarzsákodit is, az is olyan fiatal. Egy fényképet adott is. Ingyen adta, mondtuk, még csináljon, mert megfizessük, de többet nem csinált.

Aztán minket egy másik faluba költöztettek, az oroszok nyomták vissza a románokat, azt hiszem, Moscoveni-nek hívták. Jaj, nem az első volt Moscoveni. Mikor hallottam: „Jaj Istenem, Moszkovába visznek minket?” Valamelyik mondta, ne féljek, ez egy falu. Curciu volt a második falu neve. Egy priccsen aludtunk. A gazda mindig kinn az udvaron, hogy ha jönnek a repülőök, a családot mozgósítsa, meneküljenek. Közel volt a front, és éjjel bombáztak. Román lakosság volt a faluban. Megkértük, minket is költsön fel, ha jönnek a repülőök. „Aludjatok nyugodtan, felköltelek, gyerekek!”

MENEKÜLÉS ÉS ÁTÁLLÁS

Na, áttörték a frontot, vonulunk vissza. Mi a György bácsi szekerén utaztunk. A fiúk végig gyalog Besszarábiából Bukarestig, mi a szekerén, a munícióládákon. A ládák az oldalunkat likasztották bé. Átkeltünk a Pruton, a főhadnagy mindig nézte a térképet. Egy kétkerekű sarétával (homokfutó) állandóan ment előre, megnézzze, mehetünk-e tovább. Minket soha országútra nem hozott ki. Mert az tele volt németekkel, azoknak az átállás után három nap volt adva, hogy kimeneküljenek. Az orosz nyomta a németeket, le egészen Arad alá. De úgy el voltunk tiltva az orosz katonáktól, hogy már Bukarest mellett jártunk, de azt sem tudtuk, hogy néznek ki. Mert nagy híre lett, hogy garázdálkodnak

a fiatal nők között. A főhadnagy felosztott minket, két-két leányt a kőberes szekerekre, ki se volt szabad nézzünk, nehogy meglássanak.

Mi még Galacon visszafele egy éjjel a piacon háltunk meg. Lefeküdünk a György bácsi szekere mellé a földre, ő betakart minket. Hát reggel kiáltsák: „Ura! Pace! Pace!” (Hurrá! Béke! Béke!) Lenke: „Mári, hallod-e mit kiabálnak?” Mondom: „Nem lehet igaz!” Felül Lenke: „Van újság a kezükben, gyere, nézzük meg.” Elkértük az újságot. Tudtam én is olvasni, de nem értettem, mert a román tanító egy szót sem tudott magyarul. Lenke értette, azt írta az újság, az oroszok bévonultak Barótra, s mennek Arad felé. Jaj, ott a front! Ki tudja, mi történik ott a hazaiakkal! Mondták nekünk, a szüleink is meghalhattak. Na, itt vonult le a front, de itt nem háborúztak. Itt a fiatalság elbútt, a férjem is mesélte később, hogy a Borbáth utcába húzódtak egy pincébe. Édesanyám? Ő nem ment sehova, kiült az ablakba. Itt túlfelől az erdőben éjjel felállítottak egy géppuskát. A nagybátyám hívta: „Mári, gyere le egy pincébe.” Azt felelte: „Nem megyek sehova, a gyermeköm ki tudja, hol van, él-e, hal-e.” Tiszta egyedül ült magában édesanyám. Hány éves volt? Úgy 42 körül lehetett.

Na, minket nyomtak visszafelé. Egy darabig jöttünk, s bétettek egy nagy udvarba, mert ott már utolértek az oroszok. Ott tartottak vagy négy nap, lehet egy hétig es. Valahol Galacon túl egy sík vidéken, egy félre faluban. Kérdeztük: miért nem megyünk? Mi siettünk volna hazafelé. Azt felelte: „Ti végezzétek a dolgotokat, mikor lehet, indulunk. Mi az, az oroszok közé akartok bémenni? A harcba? Még valamelyik elesik közületek. Mostanig semmi bajotok nem esett, én vigyázok rátok. Nem jobb így?” – és béült az irodába. A mazsor is vele. A tizedesek mind muníciót szállítottak, sok szekér, azt sem tudom, hány, s azok mind össze voltak tömörítve. Azért várakoztunk, hogy az oroszok tudjanak előrenyomulni.

Hát egy alkalomkor egy üres lakásba, gondolta, beteszi a leányokat, ha jönnek véletlenül az oroszok, ott legyenek biztonságban. Bé is mentünk a nagyobb része. Egy rangos tiszt béült oda, „Na itt jó hely vagytok, maradjatok nyugodtan, mihelyt lehet, megyünk tovább.” A kapu nem volt bécsukva, hát egyszer egy bújdosó német bėjött. Valahol lemaradt a többitől. Be az udvarra, s két orosz utána. Mi azt hittük, az oroszok észrevettek és értünk jöttek be. Ordítottunk, bėjűjtunk a piccs alá. Az a szegény tiszt úgy megijedett, elváltozott,

gondolta, őt is meglövik, ha eléáll, hogy hozzá tartozunk. De nem értünk jöttek, hallottuk, hogy lelőtték a németet az udvaron. Megúsztuk. Mondtuk aztán: eresszenek vissza a román katonák közé, ha meglőnek, lőjenek meg, de ne hagyják, hogy velünk csúfot tegyenek. Visszamentünk, s béültünk, leánykák, megint a szekérbe. Nekünk igazán egy nap is késő volt, úgy mehetnénk hazafelé. Mikor lehetett, elindított a tiszt, de mind mezei utakon.

A szekerekre zöld ágakat tűztek, a repülők higgyék, az erdő. Egy olyan helyre jutottunk, egy nagy hegyet kellett megmászni, s a lovak nem bírták, homokos volt az út. Nyomtuk a szekeret, s mentünk tovább. A Prut hídjánál volt baj, tovább sehol sem. Elértünk Bukarest mellé, Chitilán túl, Lenke Moara Săracának nevezi. Szóval nem bent a városban, hanem kinn egy nagy mezőségen. Ott egy nagy úr lakhatott abban a házban, nagy szőlős vette körül, a búzája ki volt már csépelve. Olyan hosszú szalmakazalok álltak, mint egy utca. A lakás nem valami díszes, de a tiszték oda béköltöztek.

Félrehív az unokatestvérem, Dénes, hogy akar mondani valamit. „Mári, mi az éjjel hazaszökünk innét, te jössz-e velünk?” Mondom: „Dénes, én nem merök menni.” Ő se javasolta, mert nekünk addig bántódásunk nem esett. „A vonaton, ha az oroszok tégöd elvesznek tőlem, én nem tudlak tégöd megvédeni. Én csak meg akartam mondani, ne legyen az, nem szóltam.” Kik mentek vele: a datki legény, Ödön és Misi, a kicsike. „Falujabelije vagyok, hogy hagyjam itt. Mi az éjjel a szőlők között elosonunk és kimegyünk az állomásra.”

Mesélték, mi történt velök. Vonat tetején jöttek haza. Dénesék közvetlen a nagybátyám mellett laktak az alsó utcában. Megérkeztek, a vonat tetejéről leszálltak, s a kerteken keresztül haza. Mondták nekik, hogy fel van bomolva a rend, a katonaság elment tőlünk, a magyar falvak a szomszédból visszszakadtak Romániához, s már mertek közlekedni. A nagybátyám felkereste édesanyámat: „Mári, mondok valamit, de ne ijedj meg. Ígérd meg, nem lesz semmi baj. Dénes az éjjel hazajött. Hazaszöktek, de Márit nem hozták, nem merte vállalni, mert oroszok között is kellett utazni.” Én mikor? Vagy négy napra rá értem haza. Na, de édesanyám átment Dénesékhez, a ház zsúfolva emberrel. Édesanyám bérontott ordítva: „Meghalt, ugye, a gyermeköm, azért nem hoztad!? Nem akarjátok megmondani!” Sírt anyám erősen, ott mindenki zokogni kezdett a házban. „Néni, levelet hoztam tőle, nem

halt meg, él, de nem mertük elhozni, nehogy a katonák megcsúfolják. Egyéb baja nincs, egészséges.” Na, valahogy szegény anyámat leküzdötték annyira. Én rosszul tettem, hogy levelet küldtem, mert én abban elbúcsúztam édesanyámtól, annyira el voltam keseredve.

BÚCSÚ

Na, de másnap hívnak reggelizni. Látom, jó a főhadnagy, fog egy papírt a kezében. Vezényel: a Nagyküküllő megyeiek ide, a tordaiak oda, az aradiak amoda. Erre mi Tündével esszenezünk: ejsze igaz! „Gyerekek, eljött az a nap, hogy szabadok lesztek. Bukarestben jártam, megengedték, hogy hazatérjete. Első nap az aradiak, második nap a Torda megyeiek, harmadikon a többiek, mert ti laktok a legközelebb. Én a papírokat ki kell állítsam, nem tudom olyan hamar megcsinálni mindet.” Jajveszékeltünk, mi a legkésőbb? Aztán egyszerre engedtek el mégis. Az aradiak egyfele, mi pedig két katona kíséretével Brassó fele, Brassóig egy nyitott tehervagonban, le kellett bújjunk, meg ne lássanak, de fagyunk meg, s onnan tovább, akkor elvették, Fogarasról visszahoztak. A személyvonaton még a legalsó lépcsőn is fityegett a nép, a teteje is teli a vonatnak, s úgy Segesvárnak.

AZ EGYIK HÍRVIVŐ

Közben találkoztunk egy román katonával. „Hát tük miféle népek vattok?” Hát elmondtuk, minket elvittek Besszarábiába, most engedtek haza, s nem tudunk felülni máshova. „Hát hova valósi vagy?” Mondom, rákosi. „Én ott voltam határőr. Gränicer”. Gondoltam, hazudik, kérdelem: hol van a laktanya? Megmagyarázta, s a szomszédokat is megnevezte. Gondoltam, ez igaz. S mondta, kísérnek egy kocsit, ami lőszerrel van megrakodva. „Itt vagyunk veletek, ha valami baj lenne, kiáltatok, mert jövünk a segítségetekre.” Jaj, én ennek a megígérésnek nagyon örvendtem. Hogy láttunk-e oroszokat? Hát mi nem, de mindenfelé csellengtek akkor. Na, folytassam: nem tudunk róla, de azt a kocsit lekapcsolták, egy másik szerelvényhez kapcsolták, s a katonák elutaztak a lőszerrel, mi pedig maradtunk. Mikor ők Rákosra értek, itt is várniuk kellett, s a katona leszállott, s kérdezte, ismerik-e Rákosi Márit, akit Besszarábiába elvittek. „Hát hogyne!” Azelőtt itt sok ügyes magyar cigányné volt, árulták a kakast s a cukorkát itt az állomáson is. Azok, hogy ismernek, persze. Na, jó haza! De biztos-e? Biztos!

Édesanyám itt a felső mezőben az állomás mellett szántott egy tartó földet, ami már le volt aratva. Megkérte nagyapámat, délután menjen fel segíteni neki, mellette egy törökbúza föld volt, hogy az ökrök ne törjék le a törökbúzákat. Édesanyám egyedül szántott. Minden tavaszi vetést ő, mert a nagybátyámmal közösen vetettünk, akkor kézzel szórták el a magot, s édesanyám azt mondta nagybátyámnak: „Te jobban el tudod szórni. Ma neked szántunk, s holnap nekünk.” De akkor egyedül szántotta a tarlót, s nagyapám éppen ment kifelé. Meglátták, kiáltották, jöjjön oda. „Né, az onokáját engedik haza, ez a katona látta.” Nagyapám sem tudott románul egy szót sem. De biztos-e? Biztos. Azt mondja a katona: „Az én kocsimat lekapcsolták, de ők es jönnek.” Nagyapám kapaszkodik kifelé, valami asszonyok szedték a fuszulykát, s kiáltás: „Kis bácsi, valamit hallott-e az onokájáról?” „Valamit hallottam, de nem tudom, meg merjem-e mondani Márinak, mert ha nem talál igaz lenni, megbolondul. Most mondja egy katona, engedik haza, még baleset is történt miatta.” Anyám közel volt, csak a magos törökbúzától nem látszott. Odahatta az ökrököt, megfutamodott, le az állomásra. „Hol a katona?” „Az állomásban, de ne menj, Mári, mert nem lesz igaz.” De ő lement az állomásba. Közben a katona békötötte a kezit, képzelje, s megmutatta anyámnak: né, engem egy orosz el akart vinni, s ő nem engedte, mire az orosz meglötte a kezit. Hazudott. Édesanyám ott az asszonyokat megfutamította az állomás körül, szalonát, kenyeret, pénzt, amit összegyűjtött, megpakolták mindennel a katonát, az felült a vonatra és elment.

A rokonok összegyűltek este az állomáson. Igen ám, de nem tudtunk felülni, csak később. Segesváron még azelőtt a tiszt azt mondta: „Ugye, hogy nem esett semmi bántódásotok!” Dicsérte a román hadsereget, milyen becsületesen bántak velünk. Gondoltam: csak a kezünket nem kötték meg, mikor a fegyveres katona kísért, s a frontra vitt!... Az állomásra kiengedtek, s a katona azt mondta: „Én végeztem, oda mentek, ahova akartok.”

KÉT PIROSKA ÉS A FARKASOK

Segesvárról egy órát teszen a vonat. Kérdezték, várunk-e reggelig. Nem, ha lehet indulunk. Igen ám, de elment több vonat, nem sikerült felülni. A székelyderzsiek megfutták magukat, s jönnek vissza, azt mondja Ödön: „Béállott egy tehervonat, vállaljátok-e, mert mi me-

gyünk.” Mondtuk, mi is velük, ha elrendezi a fékessel. A fékező előbb nem akarta, de Lenke azt ígérte, várnak minket Rákoson sok pénzzel, megfizetik jól. De egy annyi hely volt csak, hogy egy ember a féket tekerhesse. Valahogy oda béültünk mégis, de biza féltünk nagyon. A férfi leszállt, mert még egy óránál többet kellett várni, amíg utat engedtek. Ugye, gyúrták a sok katonaságot mindenfelé. Jaj, gondoltuk, az oroszok biztosan arra járnak, ránk törnek, mi lesz. A fékes se volt sehol. Aztán éjfél után elindultunk. Én találtam felszállni elsőnek, Lenke utánam a nagy szoknyájával, én lehúzódtam, ő engem el is borított a nagy szoknyájával. Hárman egy olyan helyen, ami egy személynék volt csinálva. A derzsi fiúk és leányok sorra leszálltak. Onnan nem lett volna semmi baj, ha a legények velünk maradnak. A fékös leült, s ahogy jövünk, kezdte tapogatni Lenkét. Lenke döfött engem: Mári! Én úgy tettem, mint aki alszik. Az igazat mondom, nem vagyok huncut. Gondoltam, ha komolyra fordul a dolog, közbelépek, de tudtam, Lenke tud beszélgetni, én nem. Lenke lelökte a kezét magáról, s mondta: „Hagyjon nekünk békét, hogy érzünk haza tisztösségesen, mi megfizessük magának, minket várnak az állomáson.” Aztán engedett.

Az utcánkban egy asszony figyelt, akinek a férjét lőszerszállítani elvitték, s ő várta vissza, egy viharlámpával. A lámpát a szoknyájával bétakarta, s várta, hogy valaki nem látta-é, hogy hírt kapjon felőle. Mikor az utcán bétértem, avval összetalálkoztam. „Jere, azt mondja, én hazakésérlek, mert kíváncsi vagyok, édesanyáddal, hogy találkoztok”. Jaj, mi már találkoztunk egyszer, de azért jöhet nyugodtan. Megvertem a kaput, s édesanyám éber volt szegény, a tornácra kiállott, s kiálltotta: „Ki az?” „Én vagyok, édesanyám!” „Jaj, drága gyermeköm!” – s úgy ingben a kaput kinyitotta, engem megölelt, a kaput bécsapta – s így Ilona néni kinn maradt, semmit se látott, mi meg nagy ölelkezve és sírva bémentünk. Két nap múlva bocsánatot kértem tőle, „maga a javáról lemaradt, mert né, hogy történt”.

Levetkőztem, a ruhát kidobtuk, úgy mentem bé a házba. Édesanyám a hajamat bégázazta [*bekente petróleummal – a szerk. megj.*] erősen, megfürödtem, haját mostam, másnapra egy tetű sem maradt rajtam.

BUDAPESTI VÉLEMÉNY

Édesapám akkor került haza, amikor már férjhez voltam menve. Ugye, június 7-től szeptember végéig voltunk elhurcolva. Édesapámról tudtuk, hogy él, de olyan ritkán kaptunk levelet, úgy lehet, akkor már nem es voltunk biztosak benne. Jöttek haza a falubeliek, ő nem. Na, de még egyet meséljek el. Mikor engem elvittek, édesanyám megfogadott egy bizalmast, egy idevalót, aki Zsomboron járt, hogy egy levelet tegyen fel édesapámnak. A levélben édesanyám megírta, hogy engem letartóztattak és elhurcoltak. Szegény édesapám kérvényt csináltatott, s elment Pestre fel. Ott volt egy rokonunk, aki nagy rangban volt a rendőrségnél, édesanyámnak első unokatestvére, nagy üsmeretsége volt az urak között, a felsőbbeknél. Megkérte, a kérvényt juttassák bé, mert személyesen nem mehetett bé. A kérvényt bėjuttatták a minisztériumba, s a magyarok válaszoltak es hamarosan. Édesapám hazaküldte a levelet. Azt írta: Tisztelt Rákosi úr, mivel a gyermek a 20 évet még nem érte el, kötelesek azonnal szabadlábra bocsátani. S akkor édesapámnak megmagyarázták: igaz, hogy lefogták a románokat, mert talán valami iskolájukat lefoglalták a magyarok, s azok tüntetésen tiltakoztak. Akkor nem volt divat a tüntetés, nem volt engedélyük sem reá, a román gimnazistáknak. Emiatt letartóztatták őket. De mi nem csináltunk semmit, ennek ellenében minket mégis elvittek. Tehát túszként. Hogy mi történt a román gimnazistákkal? Nem tudom, nem is volt, aki utánajárjon. De erről Lenke nem tudott, nem került szóba. Pedig többször találkoztunk, lakodalomban is jártunk Derzsen, mikor Lidinek a lánya ment férjhez, ide temetésre jöttek le, mikor Dénes meghalt.

A CSALÁD ÚJBÓL EGYÜTT

Édesapámra visszatérve: ő ugye, a Kárpátok alján lakott, ott csak két család volt rákosi, ők későre tudták meg, hogy hazatérhetnek nyugodtan. Hamarőbb hazaszökdöstek, akik közel laktak, de édesapám erősen későre tudta meg. Gálfalváról ma sem tudom, merre van. De édesapám olyan ember volt, hogy ő magának ágyneműt rendezött, dunyhát, ő a paplany helyett a dunyhát jobban szerette. Édesanyám nem, mert a tolluk mind egy helyre gyűlnek, s akkor az nem melegít. Édesapám viszont mindent rendezött, varrógépet vett, egy fiatal

házaspárnál lakott, azokkal egy udvaron. Azt mesélte, akkora falucskák voltak ott, 18-20 házból állott egy falu. Azok az emberek mind az erdőn vágták a fát. Így aztán ott nem tudódott meg, hogy szabad a határon átlépni. Végül mikor elindult, mindent otthagyt, két nadrágot húzott fel, az óráját az alsó nadrágzsebbe tette, ágynemű, varrógép, minden ott maradt. Avval a tudattal indult el, hogy ő oda még visszatérhet, mert nem biztos, hogy haza tud érn. Így es a vonaton az orosz úgy fejbe ütötte a puskával, hogy tiszta seb volt a feje, a feje inge tiszta fekete, hogy alig tudta aztán édesanyám kiáztatni. Kabátja, mindene vérös lett, keresték a pénzt nála. De az alól volt, s kevés es, mert tudta, hova indul – mesélte nekünk. Így ért haza szegény apám. Nyugtattuk, nem kísérik vissza, mert a többiek is haza vannak jöve. Nem emlékszem pontosan, mikor történt, de nem azon a nyáron, hanem később, mert csépeletünk, takarodtunk bé, amikor megérkezett. Nagyon szerettem. Korán meghalt, nem élt sokat. Megoperálták a gyomrával, sínylődött, nem lett volna szabad dolgozzék, de úgyis leült és varrt, nem tudott helyt ülni. De nem abban halt meg, hanem agyvérzést kapott, mikor a fiam született, azt mondták, örömben kapta. Az egész utcát megjárta, mintha érezte volna, mindenkinek elújságolta, megszületett a harmadik Snájder.

A TOVÁBBI SORSOM?

Mikor hazajöttem, férjhez mentem az első férjemhez. Mert láttam, édesanyám úgy ki van merülve, hogy kidőlhet, úgyhogy ide férfi kell. '45 tavaszán férjhez mentem, anélkül, hogy szerettem volna. De úgy gondoltam: ember kell a házhoz. Jó családból való máskülönb, ügyes és munkás ember, de úgy hozta a sors, nem talált az elvünk, elváltam. A második házasságomból született egy fiam, az unokámnál lakok most.

De még azt mondjam el, mikor édesapámat kuláknak tették. Képzelve, kimondták, nem emlékszem már, egy vagy két fejősmarhánk volt-e, s azoktól tíz-tizenkét liter tejet, ha fejtünk, de kiadták, ha estére ötven liter tejet nem adunk bé a csarnokba, akkor tudtuk, elviszik édesapámat, biztosan az lesz belőle. Mert már félt mindenki erősen. Én búsultam: „Jaj, Istenem, honnét tudjunk ötven liter tejet elértemteni?” Azt mondja a férjem, a második: „Ne búsulj, hazajövünk a mezőről, elmegyünk Mátéfalvára.” Ő két télen ott járt iskolába, ott románok

lagnak. Hogy tanuljon románul, mert aki nem tudott románul, nem tudott fennebb menni sehova. Ő ott sokakat ismert. Átalmentünk, s megkértük minden háznál, amennyit fejnek aznap este, azt adják nekünk. Úgyhogy a korsókat megtöltöttük, az ötven litert begyűjtöttük, s a csarnokba béadtuk. Ilyen menet volt. Megmondták, hány kiló disznyóhúst kell leadni, előfordult, két férfi társult, vettek egy disznyót, s azt bészolgáltatták, ha ütne azt a súlyt, amit előírtak nekik. Rettenetes világ volt. Két ökrünk vót, tinók, hogy bé lehessen a járomba tanítani, de muszáj vót eladjuk, hogy a húskvótát állhassuk...

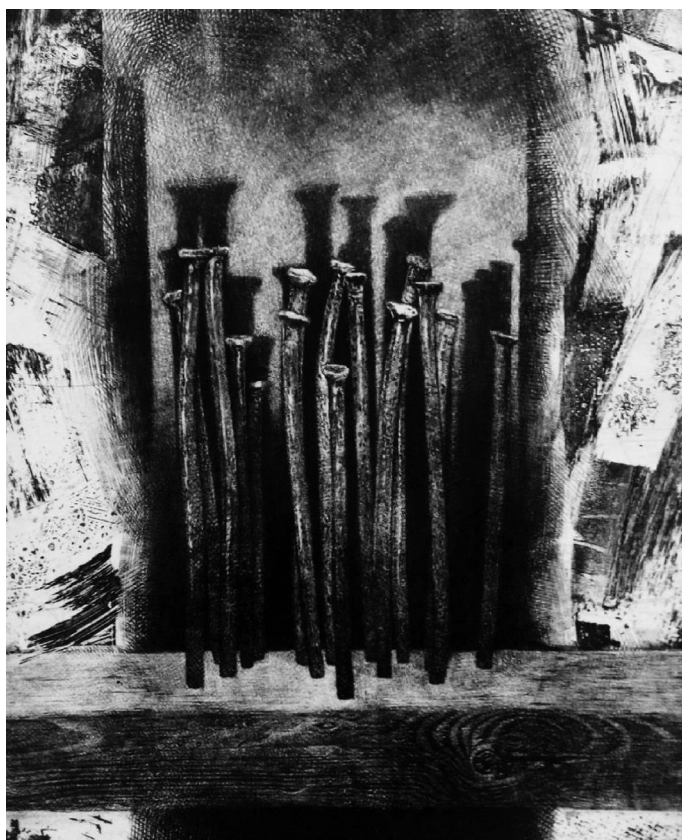
EBBE A VILÁGBA JÖTTEM HAZA BESSZARÁBIÁBÓL.

PÁR BEREKESZTŐ SZÓ A FELELŐSSÉGRŐL

Az olvasó bizonyára tudja méltányolni a fenti történetben a helyenként pislákoló emberség példáit, melyek ha a traumáktól nem is, de a pusztulástól megóvták az elhurcolt kiskorúakat. Egy kérdésre azonban ki szeretnék térni: mit valószínűsít a gyermektűszok frontra vitele? A tűszedés aljas indokú gyakorlatáról, a fegyvertelen és ártatlan civilek deportálásáról és fogva tartásáról nyilván minden józan ítéletű embernek megvan a véleménye. Ha felnőttek helyett gyermekeket visznek el, eltépvé őket a szülőktől és az otthontól, azt már csak az ördögi gonoszság és elvetemültség mércéjével lehet mérni. Ezeket a dél-erdélyi magyar kiskorúakat a különben valószínűsíthető megtorláson túl – megvizsgálandó még, hogy elvitelük mennyire volt válaszlépés és mennyire nem – azért szedhették össze, hogy a határmenten magyar lakosságát megfélemlítsék. Erre vall mind a települések földrajzi helyzetének megválasztása, mind azok lakosságának nemzetiségi összetétele. Egy korábban kidolgozott terv végrehajtását jelenthette, mihez indokként bármit társíthattak. Hogy a kényszeres, ún. kölcsönös retorziók rendszerének egy lépéséről lett volna szó, mely akkor valóban fennállt a magyar és a román állam között, egyelőre nem igazolt tény, de bármint legyen, a felelősség alól nem menti fel egyik felet sem. Felnőtteket mindkét állam hívott be munkaszolgálatra, rendőri, katonai és politikai jellegű megtorlásokról is hallhattunk eleget, de gyermekkoriak deportálásáról eddig nem tudtunk. Itt ugyanis nem „egyszerű” lefogásról, hanem internálásról, sőt annál is szörnyűbb dologról volt szó, hiszen a halál torkába hurcolták e szerencsétlen kiskorúakat.

A frontra kiszállítani és hónapokig ott tartani a tűzvonaltól közvetlen közelében e fiatal, ártatlan életeteket, önmagában is a borzalmak tovább nem

fokozható csúcsát jelenti. De miért oda? Miért nem egy internálótáborban, kiürített középületben helyezték el őket? Úgy gondolom, nem alaptalan a feltételezés, hogy ezzel esetleges kivégzésük körülményeit akarták elködösíteni, a bűntény utólagos felderítését megghiúsítani. A lehetséges gyilkosok saját felelőségüket át kívánták hárítani egy ellenséges támadásra, az emberiség elleni bűntettet másra kenni, a harc ellenőrizhetetlen zűrzavarára például – hogy mások számlájára írassák, amit pedig minden jel szerint ők maguk készültek elkövetni. (B. Kovács András)

Szegek II. (mezzotinto, 30 x 20 cm, 2017)